

Сергій Геннадійович Черняк,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач відділу
законодавчих розробок і проблем фінансування культури,
Український центр культурних досліджень,
вул. І. Мазепи, 21, м. Київ, Україна

ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІНТЕРЕСІВ СУСПІЛЬСТВА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Статтю присвячено проблемі виховання особистості в контексті інтересів суспільства доби Середньовіччя. Автор на засадах ретроспективного логіко-системного аналізу висвітлює види виховання періоду феодалізму, акцентує увагу на питанні освіти жінок. Не залишено поза увагою дослідника активний розвиток виховного потенціалу українського народу епохи Київської Русі.

Ключові слова: виховання, суспільство, Середньовіччя, освіта, Київська Русь.

Постановка проблеми. За доби Середніх віків головною ідеологічною основою розвитку суспільства стала церква. В основу ідеологічного підходу було покладено особливу аскетичну доктрину, яка вчила байдуже ставитися до всіх земних благ. Аскетизм проявився майже в усіх виявах земної культури і став складовою тогочасного побуту. Розвиток освітньо-виховної практики зумовив активізацію особливого духовного виховання, котре здійснювалося через систему церковної освіти.

Аналіз останніх публікацій. Зауважимо, що проблема виховання в епоху Середніх віків порушувалась у розвідках Н. П. Волкової, О. А. Дубасенюк, В. П. Кравця, М. В. Левківського, М. М. Фіцули та інших. У нашій статті привертається увага до проблеми узгодження виховного процесу з інтересами суспільства за доби Середніх віків.

Мета дослідження – здійснити ретроспективний логіко-системний аналіз проблеми узгодження виховання з інтересами суспільства доби Середньовіччя.

Завдання дослідження: проаналізувати джерельну базу окресленого питання; висвітлити соціальну складову виховного процесу доби Середньовіччя.

Виклад основного матеріалу. У 476 році, ослаблена внутрішніми суперечностями рабовласницького ладу, припинила своє існування Римська імперія, яка занепадала під тиском варварських племен. В історії Європи розпочався новий етап розвитку, який умовно називається Середньовіччям (V – XIV ст.). На зміну рабовласницькому ладу прийшло феодальне суспільство, в якому політична влада належала світським і духовним феодалам [7, с. 26-27].

Основу феодалізму складала наявність у феодалів земельної власності, а також наділення землею безпосередніх виробників – селян, які вели на ній самостійне господарство [5, с. 80].

Виховання у феодальному суспільстві було класовим, тому що підпорядковувалось інтересам світських і духовних феодалів. Більше того, воно мало становий характер, оскільки феодальне суспільство поділялось не лише на класи, а й на стани (духовні, світські феодали, бюргери – купці та ремісники, селяни). У

відповідності з цим становим розподілом виділяли такі види виховання [5, с. 82-92]:

1. Церковне (духовне) виховання здійснювалося через систему церковної освіти, до складу якої входили:

- парафіяльна школа – група хлопчиків, яких за плату дяк навчав читання, письма і закону Божого;

- монастирська школа – призначалась для навчання хлопчиків, яких батьки з раннього дитинства прирікали на майбутнє монашество. З часом монастирська школа поділилась на внутрішню (schola interna) для майбутніх монахів і зовнішню (schola externa) для хлопчиків-мирян із заможних верств;

- соборна (єпископська, кафедральна) школа. Такі школи відкривались у церковних центрах, місцях перебування глави єпархії і за своєю організацією були подібні до шкіл монастирських.

2. Лицарське виховання, яке остаточно склалося в епоху хрестових походів – з кінця XI ст., мало таку систему:

- до 7 років хлопчик жив у замку своїх батьків (сімейне виховання);

- з 7 до 14 років хлопчиків віддавали в сім'ю здатного лицаря – сюзерена, де вони виконували функції пажа при дружині сюзерена. Живучи в палаці або замку в званні пажа, хлопці здобували моральне та естетичне виховання;

- у період з 14 до 21 років юнак мусив працювати зброєносцем сюзерена;

- у 21 рік відбувалося урочисте посвячення зброєносця в лицарі. Дослідник К. А. Іванов зазначав, що лицар мав «вірити всьому, чому навчає Свята Церква і виконувати її повеління; захищати її і всякого слабого..., особливо жінку як беззбройну і часто пригноблену, а також вдів, сиріт і німечних...; не тікати від ворога: краще смерть, ніж така втеча; бути вірним своєму сеньйору; соромитися брехні; бути щирим, завжди і всюди боротися за правду і добро...; бути благородним у поведінці...» [2, с. 21]. Лицарі керувались девізом: «Душу – Богові, життя – королю, серце – жінці, честь – собі» [6, с. 28].

Зміст лицарського виховання складали «сім добродітностей»: верхова їзда, полювання, стрільба з лука, кидання списа, гра в шахи, вміння складати вірші, співати й грати на музичних інструментах [7, с. 30]. Перші чотири із цих «добродітностей» мали на меті підготувати фізично сильного, спритного воїна. Гра в шахи розвивала вміння орієнтуватись у ситуаціях, здогадливості, кмітливості, уміння скласти план нападу та захисту і разом з тим слугувала засобом розважання у вільний час феодала, що не знав праці. Нарешті, мистецтво версифікації (вміння складати вірші, співати й грати на музичних інструментах) допомагало висловлювати вірність і відданість своєму сюзеру, прославляти воєнні подвиги, заслужити деяку прихильність з боку дружини сюзерена, полонити серце дами.

3. Бюргерське виховання. Розвиток у XI-XIII ст. ремесла і торгівлі обумовив зростання міст. Церковні школи, пристосовані для підготовки духовництва, не змогли задовольнити потреб міського населення в грамотності та елементарних знаннях. Тому в містах поряд з наявними церковними школами виникали з ініціативи об'єднань ремісників цехові школи, а з ініціативи купецьких об'єднань – гільдійські школи. У цих закладах юнаки могли здобути ступінь підмайстра, а згодом – майстра. Таким чином розвивалось трудове виховання.

Виховання дітей селян носило практичний характер і мало такі складові:

- фізичне – виховання витривалості, спритності, фізичної сили;
- трудове – формування трудових навичок у сім'ї, участь у праці з дорослими, експлуатація дитячої праці;
- моральне – підкорення батькові, феодалу, слухняність, тілесні кари;
- релігійне – заучування молитов, участь у релігійних обрядах.

Щодо виховання й освіти жінок в епоху Середньовіччя, то воно мало становий характер. Переважна більшість дівчат отримували домашнє виховання. Лише в XII-XIII ст. почали з'являтися пансіони при жіночих монастирях, де виховувались і отримували елементарну освіту дочки великих феодалів. Виховання дівчат з непривілейованих станів обмежувалось привчанням їх до ведення господарства, навчанням рукоділлю та релігійним настановам [5, 92].

Отже, в період Середніх віків церква відіграла велику роль у процесі формування виховної системи, яка мала класово-становий характер і підпорядковувалась інтересам світських і духовних феодалів.

У цей же час активний розвиток виховного потенціалу українського народу був пов'язаний з епохою Київської Русі або княжої доби, яка датована IX століттям. Власне М. С. Грушевський уважав початком державного життя України VII-VIII ст., коли організуючу роль в об'єднанні українських племен

сіверян, деревлян, дулібів, уличів, тиверців, хорватів відіграло плем'я полян. Однак саме у IX ст. Україна-Русь стає могутньою державою, об'єднує інші племена, визнається Візантією, Баварією та іншими країнами [8, с. 5].

У період Київської Русі було закладено основи педагогічної думки, конкретизовано зміст і завдання виховного процесу [10, с. 43]. На виховання молоді великий вплив справляла народно-педагогічна мудрість, відбита у фольклорі. Легенди, перекази, прислів'я, бувальщини, казки, пісні передавалися дітям з роду в рід, з покоління в покоління [4, с. 100].

Зокрема, розвиткові морального виховання сприяла педагогічна мудрість, яка містилася у прислів'ях. А саме [1, с. 11]:

- виховання самостійності характеру, твердості, наполегливості у досягненні поставленої мети: «Всіх слухай, та свій розум май», «Слухай старших людей, чужого розуму наберешся і свого не загубиш», «Наперед слухай, а потім повідай», «Слухай багато, а мало говори», «Хто не слухає тата, той послухає ката»;
- необхідність людського спілкування: «Голові голова потрібує»;
- важливість поважати людей, запобігати суперечкам і кривдженям: «Сварка до добра не доведе», «Зло веде тільки до зла»;
- виховання бережливості, сором'язливості, помірності у своїх вимогах: «Хто малого не шанує, той великого не вартий», «Хто не шанує старого, той не має нового»;
- запобігання хвальковитості: «Власна хвальба смердить».

Відмітимо, що всю справу виховання було підпорядковано формуванню в дитини народного світогляду, оволодіння основами хліборобської культури. Діти зростали на народній моралі та естетиці, дотримувалися звичаїв своїх предків [4, с. 98].

Народно-педагогічні уявлення українців княжої доби свідчать про прагнення до такого виховання своїх дітей, щоб вони могли жити у повній природовідповідності, у злагоді і дружбі, але за потреби могли постояти за себе, власну сім'ю і рідну землю, щоб зростали добрими сім'янами, розумними господарями, хоробрими воїнами і неперевершеними майстрами своєї справи [8, 50].

У зв'язку з тим, що Київській Русі постійно загрожували з Півдня кочівники, надзвичайну вагу мало патріотичне виховання. Воно здійснювалося на матеріалі билин, казок, легенд, оповідей учасників воєнних походів, пісень та іншими засобами народної педагогіки [9, с. 77].

Також на формування світогляду підростаючого покоління великий вплив справляли літературні твори тієї доби, такі як «Слово про закон і благодать», «Ізборник» (1073), «Повість врем'яних літ», «Поучення» та інші. Так, Іларіон у «Слові про закон і благодать» [16] головною метою виховання вважав

підготовку молоді до служіння рідній землі і захисту її від непрошених зайд [8, с. 29]. Митрополит не підтримував візантійську ідею виховання в душі аскетизму і захищав принцип діяльнісного підходу до розвитку особистості [7, с. 145].

Праця Нестора «Повість врем'яних літ» [13] є першою своєрідною енциклопедією педагогічної думки Київської Русі. Твір складається з відомостей легендарного характеру. Це оповідання про апостола Андрія, який благословив київські гори, де на одній з них поставив хрест як символ майбутньої ролі Києва в історії християнства на Русі. Далі викладені легенди про засновників Києва – Кия, Щека і Хорива та сестру їхню Либідь, про воєвод Аскольда і Діра, про князя Олега, оповідання про смерть Ігоря від рук древлян і жорстоку помсту за це його дружини Ольги, датовану 945 роком, оповідання про відважного князя Святослава та князя Володимира, прийняття християнства та ін. [12, с. 11].

«Повість врем'яних літ» сконцентрувала офіційне і народне уявлення про сім'ю, сімейне та родинне виховання дітей, підлітків, юнацтва, традиції життя певних племен і все те, що в процесі розвитку людської цивілізації поступово переросло в характерні риси менталітету українського народу [8, с. 78]. Автор гостро засуджує зло і славить добро, утверджує гуманістичні основи виховання, добрі починання і почуття; закладає основи патріотичного виховання, яке полягало в любові до рідної землі, готовності до її захисту, пропагує ідеї єдності слов'янських народів [15, с. 33].

Державна концепція виховання у феодальному суспільстві була відображена на сторінках «Ізборника» (1073) [3]. Упорядкував його київський книжник Іоанн (Гришиний) за князювання Святослава Ярославича. В основу концепції було покладено принципи християнської моралі: любов до ближнього, братолюбство між багатими і бідними, необхідність покори можновладцям, бо владу їм дано від Бога. Така теорія соціального примирення за допомогою виховання виражала класовий зміст офіційної педагогіки [10, с. 47].

До пам'яток давньоруської (давньоукраїнської) педагогічної думки належить «Повчання Володимира Мономаха», в якому подаються вимоги щодо виховання дітей [14, с. 10-11]:

ЛІТЕРАТУРА

1. Золотухіна С. Т. Розвиток ідей виховуючого навчання в історії педагогічної думки та в практиці України: [Навч. посіб.] / С. Т. Золотухіна. – Х.: ХДПУ, 1994. – 108 с.
2. Иванов К. А. Средневековый замок и его обитатели в эпоху процветания рыцарства / К.А. Иванов. – СПб.: Учеб. маг., 1894. – 79 с.
3. Ізборник Святослава (1073) // Історія української школи і педагогіки: [Хрестоматія] / Упо-

- лжі берегтися, і п'янства, і блуду, бо в цьому душа погибає і тіло;
- добре поводитись, не лінуватися ні до чого доброго;
- постійно каятися у своїх гріхах;
- убогих не забувати, годувати і подавати сироті;
- ні правого, ні винного не вбивати;
- старших шанувати, як отця, а молодих – як братів тощо.

Володимир Мономах уперше у вітчизняній літературі висунув завдання зв'язку виховання з практичними потребами особистості та обґрунтував ідею діяльності. При цьому він велику увагу приділяв розвитку в дітей ініціативи і самодіяльності, привчання їх до подолання різних труднощів [11, с. 16]. Володимир Мономах уважав працю обов'язком кожної людини. На його думку, людина завжди повинна мати те чи інше завдання, де б не знаходилась, навіть «в пути на коне». Він стверджував, що молодь тільки тоді досягне вершин, коли буде прагнути усіляких добрих справ [8, с. 69].

Таким чином, на основі аналізу вищезазначеної інформації можна виділити такі особливості виховання в період Київської Русі:

- виховання здійснювалось на сталих традиціях роду, на народно-педагогічній мудрості, на легендах, переказах, казках, піснях тощо;
- всю справу виховання було підпорядковано формуванню в дитини народного світогляду;
- велику роль відігравало патріотичне, моральне, релігійне, трудове виховання, основні засади якого було закладено в літературних пам'ятках тієї доби.

Висновки. Отже, в період Середніх віків виховання було класово-становим і підпорядковувалося інтересам світських і духовних феодалів; церковне (духовне) виховання здійснювалось через заклади церковної освіти; лицарське виховання склалося в епоху хрестових походів і було пов'язане з формуванням мужнього, сильного, освіченого, вірного, благородного воїна; необхідність бюргерського виховання була зумовлена потребою міського населення в грамотності та елементарних знаннях, які не могла дати церковна школа; виховання дітей селян носило суто практичний характер; систему виховання княжої доби складала народно-пісенна мудрість, літературні твори тих часів.

ряд. О. О. Любар; За ред. В. Г. Кременя. – К.: Знання, 2003. – С. 35-37.

4. Історія української школи і педагогіки: [Навч. посіб.] / За ред. О.О. Любара. – К.: Знання, 2003. – 450 с.

5. Кравець В. П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: [Навч. посіб.] / В. П. Кравець. – Тернопіль: Тернопіль, 1996. – 436 с.

6. Курляк І. Є. Загальний огляд історичного розвитку зарубіжної освіти (від найдавніших часів до XIX століття): [Навч.-метод. посіб.] / І. Є. Курляк. – Львів, 2000. – 70 с.

7. Левківський М. В. Історія педагогіки / М. В. Левківський. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 359 с.

8. Любар О. О. Історія педагогічної думки і освіти в Україні. – Частина друга: Княжа доба / О. О. Любар, Д. Т. Федоренко. – К.: ІСДО, 1994. – 128 с.

9. Любар О. О. Історія української педагогіки: [Навч. посіб.] / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К.: ІЗМН, 1999. – 355 с.

10. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: [Навч. посіб.] / Л. А. Медвідь. – К.: Вікар, 2003. – 335 с.

11. Мельничук О. С. Історія педагогіки України: [Навч. посіб.] / О. С. Мельничук. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2001. – 179 с.

REFERENCES

1. Zolotykhina, S. T. (1994). *Rozvytok idei vykhovnychoho navchannia v istorii pedahohichnoi dumky ta v praktitsi Ukrainu: navch. posib. [Development of the idea of training the training in the history of educational thought and practice in Ukraine: textbook]*. Kharkiv [in Ukrainian].

2. Ivanov, K. A. (1894). *Srednevekovoy zamok i ego obutately v epokhu protsvetaniya rytsarstva [Medieval castle and its inhabitants in the era of knighthood prosperity]*. Saint Petersburg [in Russian].

3. Izbornik Sviatoslava (1073) (2003). *Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky: khrestomatiya [History Ukrainian schools and pedagogy: a reader]*. Kremen, V. G. (Ed). Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

4. Liubar, O. O. (2003). *Istoriia ukrayinskoi shkoly i pedahohiky: navch. posib. [History of Ukrainian schools and pedagogy: textbook]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

5. Kravets, V. P. (1996). *Istoriya klasychnoi zarubizhnoi pedahohiky ta shkylntstva: navch. posib. [History of classical foreign pedagogy and schooling: textbook]*. Ternopil: Ternopil [in Ukrainian].

6. Kurliak, I. E. (2000). *Zagalnyi ogliad istorychnoho rozvytku zarubizhnoi osvity (vid naidavnishykh chasiv do XIX stolittia): navch.-metod. posib. [Overview of the historical development of foreign education (from ancient times to the nineteenth century): instructor's manual]*. Lviv [in Ukrainian].

7. Levkivskiy, M. V. (2003). *Istoriia pedahohiky [History of pedagogy]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

8. Liubar, O. O., Fedorenko, D. T. (1994). *Istoriia pedahohichnoi dumky i osvity v Ukraini [History of pedagogical thought and education in Ukraine]*. *Chastina druha: Knyazha doba [Part two: Princely era]*. Kyiv: ISDO [in Ukrainian].

12. Пилипчук О. Я. Історія науки та освіти в Україні: (Найдавніші часи – перша третина XX ст.): [Навч. посіб.] / О. Я. Пилипчук, О. Ф. Коновець, Л. П. Ярьсько. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1998. – 80 с.

13. Повесть врем'яних літ // Історія української школи і педагогіки: [Хрестоматія] / Упоряд. О. О. Любар; За ред. В. Г. Кременя. – К.: Знання, 2003. – С. 34-35.

14. Поучення Володимира Мономаха // Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / За заг. ред. С. А. Литвинова. – К.: Радянська школа, 1961. – С. 10-11.

15. Сбруєва А. А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: [Навч. посіб.] / А. А. Сбруєва, М. Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – 208 с.

16. Слово про закон і благодать // Історія української школи і педагогіки: [Хрестоматія] / Упоряд. О. О. Любар; За ред. В. Г. Кременя. – К.: Знання, 2003. – С. 38-39.

9. Liubar, O. O., Stelmakhovych, M. G., Fedorenko, D. T. (1999). *Istoriia ukrainskoi pedahohiky: navch. posib. [History Ukrainian pedagogy: tutorial]*. Kyiv: IZMN [in Ukrainian].

10. Medvid, L. A. (2003). *Istoriya natsionalnoi osvity i pedahohichnoi dumky v Ukraini: navch. posib. [The history of national education and pedagogical thought in Ukraine: textbook]*. Kyiv: Vikar [in Ukrainian].

11. Melnychuk, O. S. (2001). *Istoriia pedahohiky Ukrainy: navch. posib. [History of education in Ukraine: textbook]*. Kirovograd: Imeks LTD [in Ukrainian].

12. Pylypchuk, O. Y., Konovets, O. F. (1998). *Istoriya nauky ta osvity v Ukraini (Naydavnishi chasy – persha tretyna XX st.): navch. posib. [History of science and education in Ukraine (ancient times – the first third of the twentieth century): textbook]*. Kyiv: Mizhnarodna finansova agentsiya [in Ukrainian].

13. Povist vremianykh lit (2003). *Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky: khrestomatiya [History of Ukrainian schools and pedagogy: a Reader]*. Kremen, V. G. (Ed). Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

14. Lutvunov, S. A. (Ed). *Poychennya Volodumura Monomakha. (1961). Khrestomatiya z istorii vitchuznyanoi pedagogiki [Readings on the history of national pedagogy]*. Kyiv: Radyanska shkola [in Ukrainian].

15. Sbrueva, A. A., Rysina, M. Yu. (2000). *Istoriia pedahohiky u skhemakh, kartakh, diahramakh: navch. posib. [History of pedagogy in the schemes, maps, diagrams: manual]*. Sumy: SumDPU [in Ukrainian].

16. Kremen, V. G. (Ed.). (2003). *Slovo pro zakon i blahodat. Istoriya ukrayinskoi shkoly i pedahohiky: khrestomatiya [History of Ukrainian schools and pedagogy: a Reader]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

Сергей Геннадьевич Черняк,
кандидат педагогических наук, доцент, заведующий отделом
законодательных разработок и проблем финансирования культуры,
Украинский центр культурных исследований,
ул. И. Мазепы, 21, г. Киев, Украина

ВОСПИТАНИЕ В КОНТЕКСТЕ ИНТЕРЕСОВ ОБЩЕСТВА ЭПОХИ СРЕДНЕВЕКОВЬЯ

Статья посвящена проблеме воспитания личности в контексте интересов общества периода Средневековья. Автор акцентирует особое внимание на том, что в эру Средних веков главной идеологической основой развития общества стала церковь. В основу идеологического подхода была заложена особая аскетическая доктрина, следую которой необходимо безразлично относиться ко всем земным благам. Аскетизм проявился во всех сферах земной культуры и стал составляющей быта того времени. Заостряется внимание на том, что развитие образовательно-воспитательной практики обусловило активизацию особого духовного воспитания, которое осуществлялось через систему церковного образования. Автор раскрывает специфику воспитания в феодальном обществе. Система воспитания была классовой, так как подчинялась интересам светских и духовных феодалов. Были выделены следующие виды воспитания в феодальном обществе: церковное, рыцарское, бюргерское. Церковное воспитание осуществлялось посредством церковного образования, в состав которого входили парафиальная, монастырская и соборная школы. Автор описывает систему рыцарского воспитания, содержание которого составляли семь добродетелей, а именно: верховая езда, охота, стрельба из лука, метание копья, игра в шахматы, умение писать стихи, петь и играть на музыкальных инструментах. Детально описаны особенности бюргерского воспитания, развитию которого способствовали ремесла и торговля в городах. Также не оставлено без внимания воспитание детей сельских жителей, которое имело такие составляющие: физическое, трудовое, нравственное, религиозное. Автор также охватывает элементы воспитания женщин, которое было сословным. В это же время активное развитие воспитательного потенциала украинского народа было связано с эпохой Киевской Руси. В период Киевской Руси были заложены основы педагогической мысли, конкретизировано содержание и задачи воспитательного процесса. Кроме этого, в статье проанализированы основные литературные произведения того времени.

Ключевые слова: воспитание, общество, Средневековье, образование, Киевская Русь.

Serhii Cherniak,
PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), associate professor,
head of the Department of Legislative Proposals
and Problems of Culture Financing,
Ukrainian Centre for Cultural Studies,
21, I. Mazepu Str., Kyiv, Ukraine

EDUCATION IN THE CONTEXT OF PUBLIC INTERESTS OF THE MIDDLE AGES

The article deals with the issue of educating a personality in the context of public interests of the Middle Ages. The author focuses on the fact that church considered to be the main ideological basis of the society development at that time. The ideological approach was based on special ascetic doctrine, according to which one should ignore all worldly goods. Asceticism was manifested in all spheres of culture and was predominant in life of the time. The development of the educational practice caused the activation of special spiritual education, which was implemented through the system of church education. The author describes the specificity of education in feudal society. The educational system had class structure as was dependant from influential social circles. The following kinds of education in feudal society have been distinguished: church, knight, and public. Church education involved parochial, almonry and cathedral schools. The author also describes the system of knight education, which was based on seven principles: riding, javelin throwing, playing chess, writing poems, singing, playing musical instruments. The peculiarities of public education have been also described. Craft and trade in towns and cities contributed to its development at that time. Education of rural people involved physical, labor, moral and religious development. The development of the educational potential of that time was associated with the epoch of Kievan Rus, when the basis of the pedagogical thought has been formed. Besides, the most famous literary works of that time have been reviewed in the article.

Keywords: education, society, Middle Ages, Kievan Rus.

Подано до редакції 08.01.2016

Рецензент: д. пед. н. Л. А. Онищук